

ULUS DEVLETSİZ DEVLET SİSTEMİ: LÜBNAN MODELİ

Mesut ŞÖHRET*

Öz

Günümüz dünyasında çok kültürlü ve ortaklaşmacı siyasal sistemler barış içinde farklı etnik, kültürel ve dinsel kökene sahip insanların bir arada barış içinde yaşamaları için model olarak sunulmaktadır. Bu anlamda Lübnan, Ortadoğu'da farklı mezhebik toplulukların bir arada yaşamlarını sürdürdüğü model bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkenin diğer bölge ülkelerinden farkı toplulukların devlet yönetimini kendi mezhebik kimlikleri doğrultusunda paylaşmış olmalarıdır. Lübnan'ın toplumsal yapısındaki bu heterojenliği ve söz konusu heterojenliğin sürekliliğini sağlayan dinsel toplulukların çatışmaları da toplum-devlet ilişkilerini derinden etkilemiş ve bunun sonucunda bölgede modern anlamda ulus devlet olamadan dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Ortadoğu coğrafyasında devlet olarak varlığını sürdürebilmiştir. Sürekli olarak siyasi kriz, siyasi, suikastlar ve silahlı çatışmalarla adını duyurarak uluslararası politikada gündemden hiç düşmemiştir.

Milliyetçilik kuramları ve kavramları ışığında Lübnan'ı ve Lübnan'ı oluşturan etnik ve dinsel toplulukların siyasal sisteme etkilerini inceleyen bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri hariç iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Lübnan'daki çok etnikli yapının devlet oluşumuna etkisi kuramsal terimler ışığında incelenmiştir. İkinci bölümde ise Lübnan'ın çok mezhepli toplumsal yapısının politik yansımaları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lübnan, Etnisite, Ortaklaşmacı Siyasal Sistem, Çok Kültürlülük, Dini ve Mezhebik Topluluklar, Lübnan Tarihi.

State Without Nation State: Lebanon Model

Abstract

In today's world, the multicultural and Consociational political systems are presented as a model in which people with different ethnic and religious origin can live together in peace. In this sense, the Lebanon comes out as a model country that includes different religions and a variety of sectarian groups in Middle East. One of the most important differences of the Lebanon from any other country is that governance is shared by religious groups in line with their sectarian identities. The heterogeneous social structure of Lebanon and the conflicts among the heterogeneous groups which ensures permanence of heterogeneity in question affect the relations

* Öğretim Görevlisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Reşadiye Meslek Yüksekokulu, (sohretmesut@yahoo.com).

between state and society deeply and consequently, the Lebanon has sustained its existence as a state without being a modern nation state in the Middle East which is one of the most problematic regions in the world. The Lebanon has never been off the agenda of international politics with its political crisis, political assassinations, and armed struggle.

This study examining Lebanon in terms of nationalism and the affects of religious groups in Lebanon on political system, consists of two parts excluding introduction and conclusion parts. In the first part, the affects of the multi-ethnic structure on the formation of state structure in Lebanon are analyzed in the light of theoretical terms. In second part, the political reflections of multi-sectarian social structure of Lebanon were examined.

Keywords: Lebanon, Ethnicity, Consociational Political Systems, Multi-Culturalism, Religious and Sectarian Groups, History of Lebanon.

I. GİRİŞ

Toplumsal açıdan bölünmüş, çevresi otoriter ve birbirleri ile çekişme içinde bulunan güçlü devletlerle çevrelenmiş küçük bir ülke olan Lübnan, sahip olduğu özelliklerle adeta Ortadoğu'da küçük bir İsviçre prototipi oluşturmaktadır. Lübnan bulunduğu coğrafyada etnik ve din topluluklarının bir mozaikidir ve ülkede bulunan insanlar yıllardır bir ulus oluşturamamışlardır. Lübnan'ı ve Lübnan tarihini bir cümlede özetlemek gerekirse bölgede 10 yüzyıldan itibaren yerleşik hale gelmiş çok sayıdaki kapalı mezhepsel yapının çeşitli tarihsel dönem ve olaylarda kendi yapılarında dış güçlerin çıkar ve hedeflerini de barındırarak bölge üzerindeki egemenlik mücadeleleridir denilebilir. Elbette her tek cümlelik özet gibi bu açıklama da eksik bir açıklamadır. Lübnan tarihine bakıldığında sadece dış güçlerin müdahalesi değil, ülkenin kendi içerisindeki sosyal yapısının mezhep farklılıklarına dayanması, bölgeye ayrı bir anlam kazandırmaktadır.

Millet ve milliyetçilik, etnisite kavramları günümüz sosyal bilimlerinde oldukça sık kullanılan ve neredeyse tüm bilim dallarına dolaylı ya da direkt etkileri olan kavramlardır. Bu kavramları bu derece etkili kılan şüphesiz insanların bu kavramlara yükledikleri anlam ve kendi bakış açılarına göre yaptıkları tanımlardır. Bu nedenle bu kavramların tek bir genelleyci tanımının olmamasına gerek normal insanlar gerekse akademisyenler tarafından farklı şekilde tanımlanmalarına ve yorumlarına neden olmuştur. Örneğin bu konuyu çalışan bazı akademisyenler din, dil, ırk gibi nesnel öğeleri, bazılarıysa millet olma bilincini, bağımlık duygusu gibi öznel öğeleri ön plana çıkarır. Başka bir yaklaşım ve yorumlama da ise bazı uzmanlar sosyal-kültürel öğeleri dil, gelenek-görenekler, tarihi semboller ve kahramanlar, zaferler ve yenilgiler, ortak duygu ve değerler vb. bazılarıysa sosyal-politik öğeleri yurttaşlık, ortak yönetim sistemi devlet, ekonomik ilişkiler, coğrafya vb. öğeleri temel alarak tanımlarını yapmaktadırlar. Çoğunluksa nesnel ve öznel ya da sosyo-kültürel ve sosyo-politik öğelerin birlikte kullanıldığı tanımları tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Lübnan'ın toplumsal yapısının, mezhepsel temelli ve çok kimlikli ve çok katmanlı oluşu ayrıca bu etnik grupların güçlü aile ve din adamları önderliğinde, birbiriyle sürekli çatışma içinde olan bir yapıda oluşu, bölgede nüfuz elde etmek isteyen dış güçlere tarihsel süreçte önemli olanaklar sağlamıştır. Modern Lübnan'ın oluşumunda elbette ki Batılı güçlerin büyük rolleri vardır. Ancak buradan bu bölgede yaşanan olayların sadece dış müdahaleler sonucunda meydana geldiği söylenemez. Söz konusu bu müdahaleler kadar, müdahalelerin uygulandığı çok etnik yapıli zemin ve bu zemindeki iç dinamiklerde bugünkü modern anlamda Lübnan'ın oluşumunda büyük önem taşımaktadır. Çünkü sahip olduğu bu çok kültürlü ve çok etnikli kırılğan yapı nedeniyle bir bakıma ulus olma sürecini tamamlamadan ortaya çıkan bu devlet geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgede çatışmaların yaşandığı ve siyasi krizlerin çıktığı ya da siyasi suikastlar sonucu adını duyduğumuz bir ülke olarak yer almaktadır.

II. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI VE KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE LÜBNAN

Milliyetçilik kuramının belki de çıkış noktası olan milleti aşağıdaki unsurları paylaşan bireylerin bütünü ve sosyal bir örgütlenme biçimi olarak genel bir tanımını yapmamız mümkün olabilmektedir.

- Ortak dili, ortak geçmişi (Tarih): Lübnan'da ortak dil Arapçadır. Tüm etnik guruplar bu dili konuşur.
- Ortak gelenek ve görenekleri (Folklor): Dinsel ve mezhepsel farklılıklardan dolayı folklorik özellikleri bütünlük göstermez.
- Ortak coğrafya (Vatan): Her etnik grup belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ancak başkent Beyrut neredeyse tüm etnik gurupların yaşadığı kozmopolit bir bölgedir.
- Ortak inanç sistemi (Din): Dinsel ve mezhepsel farklılıklar oldukça fazladır.
- Ortak ekonomik ilişkiler (Milli Ekonomi): Etnik guruplar arasında ticari hayat canlıdır.
- Ortak törenler, ortak bağımlılık (Aidiyet Bilinci ve Duygusu): Çok fazla ortak bayram ya da resmi tatil bulunmamaktadır. Ancak her din ve mezhep kendi kutsal günlerini kutlayabilmektedir.
- Ortak egemenlik ya da siyasal erk ve hukuk sistemini (Devlet): Lübnan'da etnik gurupların yapısına oluşturulan bir devlet aygıtı bulunmaktadır. Ancak tam anlamıyla ulus devlet özelliği taşıdığını söylemek mümkün değildir.

Fakat unutmamak gerekiyor ki bir milletin varlığını kabul ya da reddetmek için yukarıda sayılan öğelerin hepsinin gerçekleşmesi veya bazılarının

gerçekleşmemesi söz konusu olamaz. Nitekim devletsiz milletler ve ortak bir siyasal sistem çatısı altında toplanan farklı kültürel değerleri paylaşan milletlerde bulunmaktadır (Dinç, <http://www.gunaskam.com/tr/>). Örneğin, günümüzde ABD, Kanada, İsviçre, Lübnan gibi devletler farklı etnik gruplardan oluşmalarına rağmen bir devlet çatısı altında siyasal bir birlik oluşturabilmişlerdir.

Milliyetçiliği sonuç olarak, mümkün, tarihi ve sosyolojik bir varlık ve kategorik bir olgu olan millet üzerine yapılmış ve sistemlendirilmiş bir düşünce biçimi veya anlayış şeklinde tanımlayabiliriz. Bu açıdan millet bir realitedir ve milliyetçilik ise bu realitenin bilinçli (conscious) bir biçimde farkına varmaktır ya da başka bir tabir ve yorumla milliyetçilik yalnızca sıcak çatışmalarda kendini gösteren saldırgan bir ideoloji, dönem dönem ortaya çıkan bir “moda” değildir. Milliyetçilik her şeyden önce bilincimize bir şekil veren, dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimi şeklinde tanımlayabiliriz. Bu görüş ve yaklaşımlardan hareketle millet ve milliyetçilikle ilgili farklı genel yaklaşım ve düşünce tarzı okulları- akımları kısaca üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar

1- Primordialist (İlkçi Yaklaşım): Milletleri doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görenleri nitelemek için kullanılan yaklaşım olup toplumsal yaşamın “verili” (given), daha doğrusu “verili” olduğu varsayılan, öğelerinden kaynaklanan bağlar olduğunu belirtir ve bunlar arasındaki bağı, din, dil ve belirli toplumsal alışkanlıkları sayar. Bu bağlara kişisel çıkarlar öyle gerektirdiği için değil, bağın kendisi önemli sayıldığı için uyulur. Önemli olan 'doğal' yakınlıktır, toplumsal etkileşim değil ilkçi açıklamaları benimseyen araştırmacılar içinde üç ayrı bakış açısı ayırdelebilir. Bunlara daha sistematik bir sunuş için “doğalcı”, “biyolojik” ve “kültürel” adlarını verebiliriz.

2- Modernist (Sosyal-Politik Yaklaşım): Bu yaklaşımı benimseyen çalışmaların ortak paydasını milletler ve milliyetçiliğin modern çağa (son birkaç yüzyıla) ait yapılar olduğu görüşü oluşturuyor. Bu görüşe göre milletler ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak ortaya çıkar. Milliyetçiliği bu süreçlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zaten eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullar yoktur. Bu koşullar modern çağda oluşur; başka bir deyişle, milletler ancak milliyetçilik çağında sosyolojik bir gereklilik haline gelir. Milliyetçilik milletleri yaratır, milletler milliyetçiliği değil.

3- Etno-Sembolci (Sosyal-Kültürel): İlkçiliği reddeden, modernizm açıklamaları ise yetersiz bulan Etno-Sembolcülere göre bu iki yaklaşımdan hareketle bir senteze ulaşmaya, bir tür “orta yol” bulmaya çalışırlar. Modern dönemin milletleri, yılanmış etnik kültürlerin gölgesi altında şekillenir. Geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bu günün milliyetçiliklerinin içeriğini belirler, söylemlerin ana dolgu maddesini kabul ederek ilkçilerden ayrılırlar. Öte yandan milliyetçiliği kapitalizm, endüstrileşme gibi modern süreçlerle açıklayan kuramlarla

da yetinilmemesi gerektiğini öne sürerler, çünkü bu tür yaklaşımlar etnik bağlılıkların kalıcılığını göz ardı etmektedir. Doğru bakış açısı daha uzun bir tarihsel dönemi kapsamalı, bugünün milletlerini etnik atalarıyla aynı potada değerlendirmek gerekir.

A. Etnisite (Ethnicity) ve Ulus Devlet Kavramı

Etnisite kavramının sözlük anlamı “ethnos”dan gelmekte olup “halkın” karşılığı olarak kullanılmaktadır. Politik tartışmalara konu olan kavramlar, sözlük anlamlarından öte çağrışımları ve politik duruşlarıyla birlikte var olurlar. Etnisite de aynı tarihi kaderi izleyerek günümüze ulaşmış, “halk” kelimesinin masumane ifadesinin ötesine geçmiş ve çatısı altında toplama iddiasında olduğu kesimin ortak/özgün çıkarlarını dile getiren gelecek projesini de bağrında taşımaya başlamıştır^[1] (Bostancı, 1998: 38–55).

Kimlik kavramı içinde tanımlanabilecek “mezhepçilik kavramı”^[2] ise en temel anlamıyla politikayı dini doğrultuda algılayan bir anlayıştır. Ancak bu durum herhangi bir mezhebin üyelerinin dindar olduğu anlamına gelmemektedir. Dinsel bir yapı içinde farklı tanımlara ve ritüellere sahip olan mezhepçilik bu özelliği ile bir toplumsal kimlik olarak öne çıkmaktadır.

Tarihsel süreçte mutlak monarşi, burjuvazi, merkantilizm, sanayi devrimi ve Fransız devrimi ulus devlet sisteminin dünyada bir sistem olarak yerleşmesinde büyük etkisi bulunmaktadır. Yaşanan gelişmelerle beraber ulusa dayalı sistemler kurulmuştur ve bir siyasal sistem olarak uzun bir dönem tarihte yerini almıştır. Ulus devlet, bazı insan topluluklarının kendi insan, toplum ve tarih anlayışlarına göre oluşturdukları ve sosyo-kültürel, hukuki norm ve değerlerine göre şekillendirdikleri politik organizasyonlardır. Ulus-devlet sistemi her ulusun verili bir coğrafya ve bunu üzerinde yaşayan insanlar üzerinde bağımsız yönetim hakkına sahip olduğu önermesinden hareket eden kendi kaderini tayin hakkı öğretisiyle desteklenmiştir (Preece, 2001: 41). Ulus-devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidar biçiminin somut görünümünden biri olan ulus ise, ulus-devletin kendini meşrulaştırmada kullandığı bir kavram olarak tanımlanır. Ulus-devletin bir siyasal kurum olarak etkinliği büyük ölçüde toprakları üzerindeki egemenliğine bağlıdır (Esgin, 2001: 186).

Ulus devletin yapısal çerçevesini oluşturan iki temel unsur ülkesel bütünlük ve siyasal bütünlüktür. Bunlardan siyasal bütünlük ulusu oluşturan bireylerin yurttaşlık sıfatıyla donatılarak siyasi yapıya dahil edilmesiyle birlikte ulus çerçevesinde bütünleştirilmeleri işlemi kapsar. Ülkesel bütünlük ise kurgulanışında vatanla eş anlamlıdır. Ulus devletin siyasal ve ülkesel bütünlüğü sağlaması kadar önemli bir diğer bütünleşme de toplumsal bütünleşmedir. Ulus ve uluslaşmada tebaadan yurttaşa dönüşmüş ya da erişmiş bireyler söz konusudur. Tebaa modernleşme, endüstrileşme öncesi; tarıma dayalı bir toplumsal ve ekonomik yapı içinde toprak ağaları ve din adamlarının egemen olduğu bir iktidar

yapılanması ya da böylesi bir siyasal yapılanmanın üyesi olan birey ve insan demektir. Ancak giderek ulus devletin üyesi birey ve insan ortaya çıktı, oluştu. Bu ise uluslaşma ve ulus devlet kurgusunun olgunlaşmasının önemini daha da öne çıkaran toplumsal bütünleşme temelinde gerçekleşebilen bir süreçtir (Sağ ve Aslan, 2001: 179).

Bununla beraber genel bir değerlendirme yapılacak olursa ulus devletin oluşum sürecinden itibaren temelde dört aşamadan geçtiğini söylememiz mümkündür. Bu aşamalar (Sağ ve Aslan, 2001: 178–179):

1- 1648 Westfalya antlaşmasından başlayarak Fransız devriminin gerçekleştiği 18. yüzyıla kadar ki süreyi kapsar ve ulus devletin oluşumunu içerir. Bu aşamanın ortaya önemli sonuç, seçkinler düzeyinde ekonomik siyasal ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir.

2- Kitlelerin giderek artan oranda sisteme dâhil olmasını ifade eder. Bunda askerliğin vatan hizmeti sayılması, ilköğretimin zorunlu olmaya başlaması, yeni kitle iletişiminin, merkezin seçkinleri ile kenar arasında teması sağlayan kanallar olarak oynadığı rol etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken aynı kanalların kitleler nezdinde yarattığı yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimliğin kiliseler, mezhepler veya yerel seçkinler tarafından oluşturulmuş olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, ikinci aşamanın ortaya çıkarmış olduğu önemli sonuçtur.

3- Toplum üyelerinin siyasal sistemin işleyişinde tebaalıktan aktif yurttaş kavramına gelmelerini içerir. Bu aşamada, değerlere dayanan yerel çatışmalardan, daha çok çıkarlara dayalı işlevsel çatışmalara geçilmesi bir diğer önemli değişimdir.

4- Devletin idari aygıtlarının genişletilmesine ilişkin süreci kapsar. Bu aşamada yeniden dağıtım araçlarının artması; kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi, ulusal çaptaki ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması (vergilendirme, zengin sınıflardan ve bölgelerden fakir sınıflara ve bölgelere kaynak aktarımı gibi) devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olmuştur.

Ulus devletin yukarıda sayılan bu aşamaları dikkate alındığında Lübnan özelinde henüz ikinci aşamayı aşamadıkları mezhepsel ve dinsel farklılıkların belirleyici olduğunu ve etnik yapıların bağlı buldukları mezhepler üzerinden üçüncü aşama olan siyasal sistemin işleyişine katıldıklarını görmek mümkündür. Diğer taraftan devletin idari aygıtlarının da mevcut olan dini ve mezhepsel dengeler çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür.^[3] Ancak tüm bu hassas dengelere rağmen Lübnan'da tam anlamıyla faaliyet gösteren bir ulus devlet yapısının olmadığını söylemek mümkündür.

Bazı teorisyenler ulus–devletlerin kendi bünyelerindeki farklı etnik ya da kültürel kimliklere destek vermesinden kaçınmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda dar bir çerçeve olarak nitelendirdikleri “etnik kimlik” kavramından üstün olan yurttaşlık kavramına önem verirler. Çünkü etnik grupların en önemli amaçlarından biri var oldukları topluluk içinde kendilerine özgü etno–ulusal kültür ve kimlik yönünde daha fazla hak elde etmektir. Topluluk içinde etnik–dini–

mezhebik farklar gözetmeyen devlet ise kendi vatandaşlarının etno-kültürel kimliklerine tarafsız bir tutum takınarak yurttaşlık kavramını sadece demokrasi ve adaletin kesin ilkelerine uyulması ile sınırlar. Böylece etnik grupların kendi öz varlıkları ile ilgili talepleri devletin yadsınması da olası gerilimleri önleyecektir (Kymlicka, 2000: 12–13).

İmparatorluklardan ulus devletlere doğru işleyen tarihsel süreçte Ortadoğu'daki hükümetler kendi toplulukları ile kurduğu ilişkilerde çatışma, asimilasyon ve sindirme gibi yöntemlerin yanı sıra bir arada yaşama yollarını da aramaya çalışmıştır. Bunun en önemli nedeni ülkedeki toplulukların heterojen olması ve devlet mekanizmasında kimi zaman bu toplulukların üyelerinin de yer almasıydı. Bu bağlamda topluluklar ve iktidar mekanizmaları arasında uyumlu bir sosyal ve politik iklimin yaratılması yolunda kimi inanç ve etnik grupların özerk yapıları tanınmış ve hatta devletler kimi bölgelerde bu gruplara yönetsel statüleri kadar varan ayrıcalıklar tanıyarak kendi toprak bütünlüklerini korumaya çalışmıştır. Bu bağlamda çok kültürlülük denen bu politik durum bir ülkede kültürel yapı önceden özerk ve daha büyük bir devlete dâhil olduğunda ortaya çıkabilir (Kymlicka, 1995: 8).

B. Çok Kültürlülük (Multi-Culturalism)

Politik bilimci Andrew Heywood çok kültürlülüğün tasvir edici ve normatif olmak üzere iki yönünün olduğunu belirtir. İngiliz sosyal bilimciye göre çok kültürlülüğün tasvir edici yönü, bir toplum içindeki yükselen farklı kolektif kültürel grupların varlığını ifade etmesidir. Normatif yönü ise, bu farklı kültürel kimliklerin geniş toplum kesimlerinde “saygı ve kabul görmesi” ve pozitif anlamda onay içermesidir. Devlet ise böyle bir toplumsal yapı içinde uzlaşmacı ve çatı örgütlenmesi biçiminde belirir. Her bir kültürel dokuya karşı yansızdır (Heywood, 2007: 173).

Bununla birlikte çok kültürlülüğün topluluklar arasında gerçekleşme şeklini şu şekilde ifade edebilmek mümkündür. “Çeşitli sosyokültürel grupların az çok bir arada oluşu ya da varlığı çoğulculuk düşüncesi ile açıklanabilir. Ancak kavram önsel bir şekilde belirli, net ve katı tanımlarla karakterize edilemez. Çünkü ayrımlar herhangi bir şeydir, fakat sabit ve değişmezdir. Onlar, kapsamlı bir koşullar dizisi araya girdiğinde güç alanlarını tanımlarlar. Bu koşullar dizisi politika oyununun kuralları, her tarafın değerli nitelikleri, uyuşma, belirli çıkarlar, grupların kültürel yönelimi ve benzer etkilerdir. Çoğulculuk, sosyo-kültürel gruplar kalıcı ve meşru olarak kabul edilmiş ve belirli çıkarları sosyal düzenin hukuki örgütlenmesinde gömülü ise çok kültürlülük olur. Böylece, diğer şeyler arasında, liderler seçmenleri adına hareket edebilir ve seslerini yükseltebilir ve gruplar ulusal politikanın normatif ve kurumsal düzenlemeler ile güçlenmesinde pay sahibi olur. Kısaca, çok kültürlülük 'tanınmış çoğulculuk' anlamına gelir” (Rafael ve Peres, 2005: 4).

Diğer taraftan devletin çok kültürlü yapılara bakışımı ise şu şekilde özetlemek mümkündür. “Devlet bir kez çoğunluk nüfusu ile benzeşmiş yaşam tarzından ötürü farklılıkları yüceltir. O, kültürel tanımı ve politik hakları iptal ederken, arzu edilen farklılıkları kişileştiren topluluklara ödüller dağıtır. Onurlandırılıyor olan farklılıklar, sadece yabancı kültürlerin geniş bir sahasını içermez fakat önemle muhtemelen daha çok, alternatif yaşam tarzlarının vitrinidir”^[4] (Gottfried, 2002: 14).

C. Ortaklaşmacı (Consociational) Sistem

Ortaklaşmacı sistem dünyanın birçok coğrafyasında farklı kültürel özellikleri bulunan devletlerin uyguladığı rejim biçimlerinden biridir.

Keskin çizgilerle bölünmüş topluluklarda ortaklaşmacı demokrasilerin başarılı olmaları için devlet mekanizması dört temel konuda sağlıklı bir işleyişi yürürlüğe koyması gerekmektedir. Bunlar sırasıyla (Sullivan, 2005: 75):

- 1- Geniş çaplı bir uzlaşma
- 2- Parçalı otonomi,
- 3- Üst temsil ya da temsilde eşitlik
- 4- Azınlıklara tanınacak veto hakkı

Bu bağlamda Belçika, Burma, Çin, Kolombiya, Hollanda, Tanzanya consociational rejimlere örnek olarak verilmiştir. Özellikle sistemde önemli olan öğeler: temsilci olarak nitelendirilen elitlerin kolektif çabaları ve parçalı kültürlerin olası merkezkaç eğilimlerini önlemektir. Heywood bu mutabakatçı çoğulcu modellerin bir takım özelliklere sahip olduğunu ileri sürer. Bunlar (Heywood, 2007: 46):

- 1- Koalisyon hükümeti
- 2- Yürütme ile meclis arasında kuvvetler ayrılığı
- 3- Etkin bir çift meclisli sistem
- 4- Çok parti sistemi Nisbi temsil
- 5- Federalizm veya yetki devri
- 6- Yazılı bir anayasa ve bir haklar bildirgesidir.

Ortaklaşmacı teorinin bilimselliği hakkındaki eleştiriler çerçevesinde teorinin anahtar kavramlarından biri olan “güç paylaşımı” kavramının ölçülmesi ve tanımlanmasının çok güç olduğu söylenebilir. Bu konu ilgili olarak bu yaklaşımın savunucularından Lijphart önemli yer tutan kavramların kesin bir ölçümünün yapılamayacağını kabul etmek zorunda kalmış olmasına rağmen kavramların esnek olabileceğini öne sürmüş ve ortaklaşmacı demokrasinin temel karakteri doğuştan esneyebilmesi, büyük sayıda farklı kurumsal şekiller alabilmesidir” ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda güç paylaşımı kavramına değişik coğrafyalardan örnekler vermiştir. Örneklemeleri de farklılaşarak ortaya çıkan güç paylaşımı biçimleridir (Lijphart, 2002: 46). Örneğin:

- Güney Afrika ve Malezya gibi ülkelerdeki etnik partilerin büyük koalisyonu.
- Belçika'da Felemenkler ve Fransız sözcülerinin önceden belirlenmiş oranlar çerçevesinde eşit katılımı.
- Hindistan'da Kongre Partisi kabinesinde farklı dil gruplarına, eyaletlere ve bölgelere orantılı olarak dağıtılan bakanlıklar.
- İsviçre'de dini gruplar, dil grupları ve politik partiler ile kurulmuş yasama meclisi ve Lübnan'da devlet iktidarının farklı dini gruplar çerçevesinde dağıtılması bu güç paylaşımı kavramının farklı yansımalarıdır.

D. Lübnan'da Ortaklaşmacı Model

Kıta Avrupa'sındaki kimi ülkelerin kendi heterojen toplum yapıları üzerinde temellenen demokratik consocation uygulamalarını genel hatlarıyla inceleyen Lijphart, bununla yetinmeyip Kıta Avrupa'sı dışındaki birçok devleti de kendi inceleme sahasına katmıştır. Amerikalı sosyal bilimci Michael Hudson, ortaklaşmacı demokrasi rejimi ile ilgili iki Batılı bilim adamı Lijphart'ın ve Nordlinger'in bilimsel çalışmaları öncelikle Avrupa politik yaşamı ile ilgili olduğunu belirtmiş ancak çalışmaların bölgesel odaklı olmaktan ziyade çözümleyici yönelimler içeren bölgeler arası karşılaştırmalı niteliği, Lübnan'a da dikkat etmelerine neden olduğunu dile getirmiştir (Hudson, 2012: 109).

Ancak mevcut gerilimler ve toplum içinde karşı karşıya kalınan konjonktürel bölünmeler ülkede uzun soluklu ideal bir ortaklaşmacı demokratik yapının oluşmasını engellemiştir. Hudson, Lijphart ve Nordlinger'in ideal bir ortaklaşmacı sistem için şart koştukları ilkeler ışığında ülkedeki toplulukların davranışlarını incelemiştir. Örneğin ortaklaşmacı demokrasinin en önemli sacayaklarından biri olan “geniş tabanlı uzlaşma” ilkesine Lübnan'daki kamuoyunun büyük bir kesimi ya kayıtsız kalmış ya da düşmanlıkla karşılaşmıştır. Böylece büyük uzlaşma çerçevesinde gelişen ılımlı ulusçuluk “Lübnanlılık” kavramı da yara almıştır.

Ortaklaşmacılık kavramının yerine “Confession” kavramı da sosyal bilimcilerin heterojen toplulukların oluşturdukları rejim biçimlerini tarif ederken kullandıkları bir terimdir. İngilizce karşılığı itiraf veya günah çıkarmanın yanı sıra mezheplerin birbirini kabulüne, eşit temsiline ve nispi temsil sistemini benimseyen politikaya dayanan bu terim kimi yazarlar tarafından Lübnan'ın toplumsal yapısını tanımlarken kullanılmaktadır. Modern Lübnan'ın mezhebik karakterli tüm formlarının bir arada temsil edildiği bu sistem, Fransa'nın ülkeyi işgal altına tuttuğu dönemde, ulusal birlik ruhunun yaratılmasının imkânsız olduğu bir dönemde 1926 yılında ilan edilmiş ve Lübnan Anayasa'sında ülkedeki mezhebik toplulukların varlığını göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Confessional sistemin sembolü olan 1926 Anayasası iki ilkeyi barındırmaktaydı. Bunlardan ilki tüm Lübnan yurttaşlarının yasalar önünde eşit olup aynı hak ve sorumluluklara sahip olması

ayrıca tüm Lübnanlıların hiçbir fark gözetilmeksizin eşit şekilde devlet görevlerine kabul edilmesi idi. İkinci ise tüm mezhebik topluluklar geçici bir süre ile bakanlıklara ve devlet görevlerinde bulunabilmekteydi (Ekinci, <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/lubnanteskilattarihcesi.pdf>).

Bununla birlikte Anayasal süreçte eşit hak ve sorumluluklar tanınmış olsa da anayasal bağlarının dışında topluluklar arasında yapılan antlaşmalar ile yapılan kimi değişiklikler devlet görevlerine katılım süreçlerini yeniden düzenlenmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı görevi daima Hristiyanların elinde olurken; Başbakanlık Sünni Müslümanların ve diğer bakanlıklarda diğer mezhebik gruplar arasında dağıtılmıştır. Ancak Fransızlar ülkenin politik organizasyonun yeniden yapılandırılırken oluşturdukları yeni politik mekanizmanın isletilmesini de kendilerine bağımlı kılmışlardır. Bunun en önemli nedeni farklı mezhebik grupların arasında bir birlik düşüncesinin yaratılmasındaki zorluklardı.

Bu nedenle Lübnan'da “belli bir politik iradenin müdahalesi ile rejimin sürekliliği” “Manda rejimi” döneminde ve sonrasında farklı güçler tarafından ülke üzerinde devam ettirilmiş ve ülke birçok askeri, politik gerilimle karşı karşıya kalmasına rağmen Lübnan Devleti olarak yaşamaya devam ettirmektedir. Ancak ülkenin yaşamış olduğu en kanlı iç savaş olan 1975–1990 yılları arasında çatışan tarafların farklı istekleri “federal bir consociational”^[5] sistemi geçerli bir politik alternatif olarak ortaya çıkarmıştır. Amerikalı politik bilimci Richard Hrair Dekmejian ikinci senaryo olarak yorumladığı bu durumun iki koşulda gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

- 1- Dış çevrenin uzlaşması
- 2- Federal bir birlik kavramı çevresinde ülke elitlerinin yeniden uzlaşması

Ancak bu çabalarda başarısız olmuş ve dış aktörler – Suriye, Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve iki süper güç federasyon formülü üzerinde fikir birliğine varamamışlardır. Bu bağlamda düzenlenen alternatif senaryo da başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Dekmejian, 1978: 263).

E. Zaimlik (Zuama) Kurumu

Lübnan toplumsal yapısının önemli özelliklerinden biri olan zaim'lik, gücünü ekonomik ve politik etkinliklerden alan sosyal prestiji yüksek bir kurumdur. Bir terim olarak Türkçeye “politik patronlar” olarak çevrilirken Lübnan ile ilgili yapılan sosyolojik, ekonomik ve politik çalışmalarda daha çok çoğul sekli olan zuama kelimesi kullanılmaktadır. Zuama kurumu, Osmanlı imparatorluğunun ülkeye egemen olduğu süreçte ortaya çıkmıştır. Sözcüğün kökeni de Osmanlı toprak sistemi olarak bilinen “zeamet” sözcüğünden gelmektedir (Gubser, 2012: 173).

Zaimlik Kurumu Lübnan'ın sosyo-politik yapısı ile ilgili çalışma yapan politik bilimciler arasında ülkenin demokratik gelişimi çerçevesinde geleneksel bir figür mü? Yoksa modern “feodal lordlar” mı? Oldukları konusunda derin

anlaşmazlıklar olduğunu söylemek mümkündür. Politik bilimciler bu kurumun feodal toplumsal yapıdan miras kalan özellikleri ile ülkenin politik sisteminin demokratik organları olarak anlamlandırmış ve ülkenin çoğulcu toplumsal yapısı ile anayasal sistemde “Lübnanlılık” kimliğinin bir alt kategorisi (subnational) olarak tanımlamıştır (Winslow, 1996: 87).

Zuama'lar her ne kadar ülkenin bağımsızlık süreci ile birlikte kendilerini modern süreçlere adapte etmeyi başarmışlarsa da bu kurumun modern Lübnan toplumunda belirli sorunları olmaktadır.^[6] Bu sorunlar, Zaim'in politik ve kişisel hedeflerini belirleyen politik zorunluluklar ile Lübnan halkının politik istekleri arasında sık görülen çatışmalara ilişkindir. Bu durumda bağımsızlık sonrası süreçte ülkede liderlik ve egemenlik arasındaki bağı etkilemektedir. Ayrıca Zuama'nın etkin olduğu bölge ile devletin merkezi otoritesi arasındaki çatışmalar, feodal dönemde olduğu gibi modern Lübnan Devlet'inde ortaya çıkan önemli bir sorundur. Ancak kitleler ile bu tip sorunları olmalarına rağmen sürekli olarak kendi güçlerini pekiştirmişlerdir. Bu bağlamda Lübnan eski dışişleri bakanlarından Elie Salem zuamaların topluluklar içindeki pozisyonunu “Kader anında yerel liderler ve kurumlaşmış aileler, merkezi devletten de büyük kontrole sahiptir. Her dini ve etnik grup kendi güç piramidi ve güç kaynağı vardı. O (zuama) gizli antlaşması ve hatta pazarlık yapması gerektiği bu piramitlerdir” (Haley ve Snider, 1979: 12) diyerek açıkça ifade etmiştir.

Sonuç olarak heterojen toplulukların bir arada varlığını sağlayacak üst-uzlaşma kurumu olarak nitelendirilen ve batı dünyasında elitlerin karşılığı olan zuamalar, toplum kesimlerinde kendilerine bağlı geniş kesimler meydana getirmeleri kriz dönemlerinde büyük rol üstlenmelerine neden olmuştur. Zuamalar bu özellikleri ile salt iç politik düzlemde değil dış politik düzlemde kurdukları ilişkiler antlaşmalar ile ülke gidişatı üzerinde büyük rol oynamışlar ve bu bağlamda dış politik çevrenin iç politik süreçlere müdahale kanalları da haline gelmişlerdir.

III. LÜBNAN'IN ÇOK MEZHEPLİ ETNİK YAPISININ SİYASAL YANSIMALARI

Etnik bakımdan oldukça homojen bir yapıya sahip olan Lübnan'ın yaklaşık 4.224.000 olan nüfusunun % 93'ü Arap kökenli olup geriye kalan % 6'lık kesim Ermenilerden oluşurken sadece % 1'lik kısım ise diğer milletlerden oluşmaktadır. Ülkenin hemen hemen tamamında Arapça konuşulmaktadır ve Arap dışı topluluklar bir etnik sorun oluşturmayacak şekilde toplumsal yapıya entegre olmuşlardır. Araplar dışında Ermeniler, Rumlar ve Türkler küçük topluluklar halinde ülkede yaşamaktadırlar. Lübnan nüfusunun % 60'ı İslam dininin farklı mezheplerine bağlı vatandaşlar tarafından oluşturulmaktadır. Bu mezhepler; Caferilik, Şiilik, Sünnilik, Alevilik, Nusayrilik (Aleviliğe yakın bir kol), Dürzilik, İsmaililik (Şiiliğin bir kolu) gibi topluluklardan oluşmaktadır, nüfusun geriye kalan

% 40'ını içerisinde çeşitli mezheplerin yer aldığı Hristiyan vatandaşlar oluşturmaktadırlar. Hâkim mezhep ise Katolik mezhebidir (Lebanon, <http://en.wikipedia.org/wiki/Lebanon>).

A. Lübnan'daki Müslüman Gruplar

Ülkede zaman içinde sayıları artan Müslüman topluluklar, yönetime katılım ve nüfusları oranında temsil edilmek için daha fazla hak talep etmektedirler. Bu durum Müslümanları, Hristiyan (özellikle Maruni) topluluklarla belli dönemlerde ayrışmalara ve gerilimlere sürüklemiş ve ülkeyi politik anlamda içinden kolay çıkamadığı ve etkileri günümüzde de devam eden bir iç savaş sürecine sokmuştur. Ayrıca bölgenin sosyal politik koşulları Lübnan'ın Müslüman topluluklarını da kendi içlerinde çatışmalara sürüklenmiş ve onların bölünmelerine neden olmuştur. Bu durum günümüze de taşınmıştır.

1- Şiiler ve Hizbullah

Şiiler günümüzde Lübnan halkları içinde en kalabalık topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam Dini'nin tarihsel sürecinde Sünniliğe karşı gerçekleşen ayrışmanın bir kesiti olan Şiilik, tanım olarak taraftar veya yardımcı anlamına gelmektedir. Bu inanış, İslam Dini'nin Peygamberi Muhammed'den sonra Halife Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin Halifelikte (imamet) hakkı olduğunu öne süren dini bir doktrindir (Fığlalı, 1990: 118).

Dünyada İran, Irak, Azerbaycan, Yemen, Bahreyn, Katar, Türkmenistan gibi ülkelerde yaygın olan Şii nüfusu ayrıca Suudi Arabistan nüfusunun %15'ini, Pakistan'ın %25'ini ve Afganistan %27'sini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Şii nüfusunun önemli bir kesimi de Lübnan'da bulunmaktadır. Lübnan'ın en yüksek nüfus oranına sahip toplumsal grubunu Şiiler oluşturmaktadır. Ülke nüfusunun % 30'luk bir dilimini oluşturan Şiiler ekonomik açıdan geri kalmış bir topluluktur. (Şiilik, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Şiilik>) Lübnan'daki Şii cemaati çoğunluk olarak ülkenin doğusunda Baalbek ile güneyindeki Tyre şehirlerinde yaşarlar. Hamadeh ve Esad aileleri, ülkede en güçlü Şii aileler olarak bilinmekle birlikte, bu topluluk üzerinde Zaimlerden çok İran'ın etkisi daha belirgindir (Collelo, 1989:50).

Ülke içinde diğer dini gruplara göre daha kalabalık olmaları Şiileri politik süreçte diğer gruplarla eşit şekilde devlet kademelerinde temsil edilme talebinde bulunmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda Şii'ler, 1970'li yıllarda oluşan kargaşa ortamında kendi milis güçlerini oluşturmuşlardır.^[7] Bu topluluğun en önemli örgütlenmesi Musa el-Sadr tarafından kurulan AMAL hareketi (Afwaj el-Mukavemet al-Lübnaniyehdir). Bu hareket Şiilerin ülke içinde yaşadığı sosyal sorunlarla uğraşarak topluluk içinde destek kazanmaya çalışmıştır (Norton, 1987: 7).

2- Sünniler

Lübnan'da Sünniler^[8] etkin devlet kademelerinde yer almalarına rağmen Fransız Manda Rejimi sürecinden itibaren ülkede Lübnanlılık kimliği çerçevesinde bir toplum bilinci geliştirememiş ve periyodik dönemlerde ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin etkisinde kalmışlardır. Bu durumun oluşmasında en önemli etken ise Suriye'den koparılıp Lübnan'a dâhil edilen Sünni yerleşim alanında yaşayan kitlelerin ülkede yaşayan Sünnilerin büyük çoğunluğunu oluşturmaları ve bu mezhepik topluluğun büyük bölümünün kendilerini Lübnan ile özdeşleştirmeyip hala kendilerini Suriye'nin bir parçası olarak görmeleridir. Bu bağlamda ülkede 1976 yılında başlayıp 2005 yılında sona eren Suriye işgalinin de kitle üzerindeki etkisi bu düşüncenin pekiştirilmesinde rol oynamıştır (Johnson, 1989: 212).

3- Dürziler

"Dağlık Lübnan" halkından olan Dürziler, ülke tarihinde önemli roller oynamış bir topluluktur. Kapalı bir inanç sistemine sahip olan Dürziler esas itibariyle "İsmail'i Şiiliğinin"^[9] uç bir kolunu teşkil ederler. Sayıları 200.000 civarındadır.

Ülkede bağımsızlık sürecinden sonra Dürzî topluluğu arasında Arslan ve Canpolat ailelerinin temsil etmiş olduğu iki politik akım oluşmuştur. Bu akımlardan Arslanlar, Lübnan'ın geleneksel politik yapısına adapte olmak gerektiğini savunup ılımlı bir çizgi takip ederlerken, Canpolatlar Batı Kültürünü ve onun araçlarını benimsemiş ağırlıklı olarak muhalif ve Suriye yanlısı bir siyasal tutum içinde olmuşlardır. Bu bağlamda Kemal Canpolat 1948 yılında kurduğu İlerici Sosyalist Parti ile Dürzilerin 1860 iç savaşı sürecinde kaybettiği ülkenin politik tarihindeki etkin rolünü tekrar üstlenmek istemiştir. Partinin askeri ve politik gücü arasındaki ilişki 1975 yılında patlak veren iç savaşta diğer Müslüman sol gruplarla oluşturulan ulusal koalisyonda önemli bir pozisyon almasına neden olmuştur (Firro, 1992: 359 – 360). Etkin politik kişiliği ile ülkedeki sol birleşik güçlerin lideri durumunda olan Canpolat, Suriye sınırında bir silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu Velid Canpolat gelmiştir. Günümüzde hala Lübnan'ın politik hayatının ve Dürzî toplumunun önemli liderlerinden biri olan Canpolat halen Dürzî topluluğu adına mücadelesini sürdürmektedir.

B. Lübnan'daki Hristiyan Gruplar

Ortadoğu'da en geniş Hristiyan topluluklarını bünyesinde barındıran Lübnan, kendi yönetsel mekanizmasında Hristiyanların söz sahibi olduğu tek ülke durumundadır. Tarihsel anlamda Batı Hristiyanları için çok önemli bir yere sahip olan ülke, doğudaki Müslüman coğrafyasına karşı duyulan düşmanlığın yanında Batılı seyyahlar tarafından bir Hristiyan adası olarak tanımlanmıştır.

1- Maroniler

Ortadoğu'daki en büyük Hristiyan nüfusu ve Lübnan'ın en kalabalık Hristiyan topluluğu olarak tanımlanan Maruniler, antik dönemde günümüz Türkiye'sinde yaşayan Saint John Maroun'un takipçileridir. 5.yy'da Bizans baskılarından dolayı Anadolu'yu terk ederek Kuzey Lübnan dağlarına yerleşen Maruniler daha sonra da bütün Lübnan'a dağılmışlardır. Hristiyan Ortodoks Kilise'sine mensup olan bu topluluk daha sonraki dönemlerde Haçlı akınları ile karşı karşıya kalan bölgede Haçlı ordularının lojistik ihtiyaçlarını karşılamış ve bu bağlamda Roma ilk resmi ilişkiler 1182 yılında kurulmuştur. Bir Doğu kilisesi olan Marunî Kilisesi sekizinci yüzyılın başlarına kadar Monotelit Doktrinini^[10] savunuyorlardı ancak on ikinci yüzyılda Haçlı Seferleri ile Roma Katolik Doktrinini'ni benimsemişler ve on sekizinci yüzyılın başlarında, Vatikan'la kesin olarak Papalık ile ilişkilerini tanımlayan bir anlaşma yapmışlardır (Işık, 2005: 204).

Marunî topluluğu için bir başka önemli gelişme ise Fransız devriminin etkisiyle Osmanlı coğrafyasındaki ulusçu hareketlerin doğrultusunda oluşan Marunî milliyetçiliğidir. 19. yy'ın ikinci yarısında Fransa ve Marunî kilisesi desteğiyle gelişen bu hareket, bölgenin sosyal, siyasi ve ekonomik gelişiminin Marunî varlığı ile gerçekleşeceğini öne sürmüş bölgede Hristiyan Lübnan Devleti kurmayı amaçlamıştır (Zamir, 1988: 4-7). Bu amaçla kilise destekli Yusuf Karam Osmanlı otoritesine karşı isyan etmiş ve isyan Osmanlılar tarafından bastırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise Osmanlılar savaşan taraf olarak yenilgiye uğramış ve bölgedeki 400 yıllık varlığı sona ermiştir. Ülke, Fransızların Suriye ve Lübnan'ı işgali ile birlikte yeni bir döneme girerken Fransızların "Büyük Lübnan Devleti" projesi adı altında Lübnan'ı Suriye'den koparmaları, Marunî topluluk içinde "Hristiyan Lübnan Devleti"^[11] beklentisini doğurmuştur.

Kendilerini Lübnan'ın ilk Hristiyanları olarak gören Maruniler, modern Lübnan'ın ekonomi ve politikasında etkili bir baskı grubudur.^[12] Marunî topluluk, 2000'li yıllarda tekrar başlayan gerilimli politik sürece, ellerinde tutmaya çalıştıkları siyasal iktidarın daha çok tartışıldığı ve topluluğun politik bölünmüşlüğü'nün üst düzeye çıktığı bir şekilde girmiş ve bu bağlamda ülkede topluluğun geleceği gün geçtikçe daha belirsiz bir hal almaya başlamıştır. Bugünkü nüfusları 800.000 civarında olup ülke toplam nüfusunun yaklaşık % 17'sini oluşturmaktadırlar. Siyasal güçleri önemli oranda azalmışsa da ülkenin ticari ve finansal gücünün önemli bir kısmını ellerinde bulundurmaktadırlar.

2- Grek Ortodokslar ve Grek Katolikler (Melkitler)

Hristiyan topluluklar arasında ülkede nüfus bakımından Marunilerden sonra ikinci büyük Mezhep olan Grek Ortodokslar, Doğu Ortodoks Kilisesine bağlı olup Bizans dini ritüellerini kullanan özerk bir Hristiyan topluluktur. Batı Kilisesinden 5. yüzyılda başlayan Hristiyanlığın doğası ilgili ayrışma 4 Doğu Patrikliğinin Batı Patrikliğini terk etmesiyle sonuçlanmış ve 1096 yılında da "Ortodoks ve Katolik ayrışması"^[13] meydana gelmiştir (AbuKhalil, 1989: 67).

Lübnan'da tarihsel olarak Grek Ortodokslar Lübnan Hristiyanları grubu içinde yer almalarına rağmen politik alanda salt bu Hristiyan kimliği içinde hareket etmemişler ve ülkedeki baskın Marunî etkinliğine karşı farklı bir politik çizgi izlemişlerdir. Marunî topluluğun tersine Araplar ile daha yakın bir ilişki içinde bulunan Grek Ortodokslar bölgede gelişen Arap Milliyetçiliği'ne karşı Marunîler gibi olumsuz bir şekilde yaklaşmamışlar; aksine, bu yönde gelişen politik hareketleri desteklemişlerdir^[14] (Pipes, 1990: 40–43).

Günümüzde Lübnan'da Grek Ortodoks Topluluğu 210.000 civarında nüfusu ile nüfusun % 6'sını oluşturmaktadır. Ülkenin güneyinde Suf dağlarında ve kuzeyde Tripoli yakınlarında yaşamlarını sürdürmektedirler. Ayrıca yüksek eğitilmiş ve finans alanında birikimli olan bu topluluk üyeleri Lübnan Hristiyanları ve Arap Dünyası arasında hala köprü görevi üstlenmektedirler (AbuKhalil, 1989: 69).

Lübnan'da Grek orijinli, bir başka mezhebik grup ise ülkenin Marunîlerden sonraki ikinci büyük "Uniate" topluluğu olan Grek Katoliklerdir.^[15] Günümüzde bu Grek Katolik topluluk kırsal yerleşim yerlerinden dağılarak Beyrut, Zahle ve Sidon gibi merkezi yerleşimlerde yoğun olarak yaşamaktadır. Diğer topluluklara göre daha yüksek eğitim seviyesine sahip olan topluluk üyeleri Araplık ve Grek Katolik kimliklerini sahiplenmektedirler Ayrıca hala Batı ile Arap Dünyası arasında bu kimliklerini kullanarak politik bir denge kurmaya çalışmaktadırlar (AbuKhalil, 1989: 68).

3- Ermeni Ortodokslar ve Ermeni Katolikler

Ermeni Kilisesi 3. yy. da kurulmuş ve 4 yy. da kendi kendini idare eden ulusal bir kilise olarak şekillenmiştir. MS. 451 yılında gerçekleştirilen Kalkedon (Kadıköy) Konsili'nde Hz. İsa'nın bedeninde Hristiyanlığın beşeri ve tanrısal olarak iki doğası bulunduğu onaylanmıştır. Öte yandan Ermeni (Gregoryan) Kilisesi, Hristiyanlığın tek kutsal doğası (Tanrısal özellik) olduğuna inanan Monofizitizm'i benimsemiştir (Ermeni Apostolik Kilisesi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_Apostolik_Kilisesi).

Lübnan'ın ikinci büyük Ortodoks topluluğu olarak çoğunlukla Beyrut'un Burj Hamud bölgesi, Bekaa Vadisi ve Anjar gibi kuzey banliyölerinde yaşamaktadır. 1. Dünya savaşından sonra bir kısmı Anadolu'dan Lübnan'a sığınan Ermeniler, 1920'li yıllarda Lübnan toplumu ile entegrasyon sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda topluluk üyeleri ne ülkede dini-mezhebik bir grup olarak tanınabilmiş ne de mezhepler arası politikada söz sahibi olabilmıştır (AbuKhalil, 1989: 70). Bununla birlikte 1940'lı yıllarda bu topluluk ülkenin politik hayatında mezhebik bir topluluk olarak tanınmış ve mecliste sandalyeye sahip olmuşlardır. Bu süreçte topluluk adına faaliyet yürüten en geniş katılımlı politik hareket Taşnak Partisidir. Bu hareket, Huri'nin Anayasal Blok Hareketi ile işbirliği yapmıştır (Bates ve Rassam, 2001: 102).

Ülkede Ermeni Ortodoks Kilisesi orijinli olan Ermeni Katolikler ise, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 1740 yılında "Uniate" kilisesi halini almıştır.

Ancak İmparatorluk tarafından ilk zamanlar tanınmayan bu topluluk, 1830 yılında Fransa'nın yardımıyla millet sistemi içinde mezhebik bir grup olarak yer almıştır (Cragg, 1992: 123–127). Ermeni Katolikler bu zaman diliminde Ermeni Ortodokslar tarafından baskı görmüşlerdir. Lübnan'ın bağımsızlığından sonra Ermeni Ortodoks topluluğu gibi parlamenter sistemde temsil hakkı kazanmış ve günümüzde Lübnan parlamentosunda 1 milletvekili ile temsil edilmektedir.

C. Lübnan'da Siyasal İktidarın Paylaşılma Sorunu

Lübnan, etnik köken ve dil yönüyle homojen bir yapıdadır ve Arap olmayan azınlık topluluklar da topluma entegre olmuş durumdadırlar. Farklı dille eğitim, kültürel haklar gibi siyasal otoritelere yönelmiş yaygın bir talepten bahsetmek de güçtür. Toplumsal ve siyasal ayrımlara rengini veren dinsel talepler konusunda da durumun bundan farklı olduğu söylenemez. Hristiyan mezheplerin her birinin özerk kiliseleri bulunmakta, İslam dininin Şii ve Sünni mezhepleri arasında özerk dini kurumlar varlığını korumaktadır. Hatta İslam dini içinde uç yorumlara dayanan birçok azınlık mezhep Lübnan'da kendilerine yaşam alanı bulabilmiş durumdadırlar. Lübnan'ın bu toplumsal kompozisyonu Hristiyan mezhepler için de ilginç görünümeler sunmaktadır. Örneğin Katolik ve Ortodoks Rumlar ibadetlerini Arapça yapmaları nedeniyle ırkdaşlarından ayrılmaktadırlar (Armaoğlu, 1991: 494).

Bütün bunlara rağmen, Lübnan'da siyasal kurumsallaşma yukarıdaki farklılıklar üzerine bina edilmiştir. Siyasal sistemin bu niteliği, hâkim aileler arasındaki ekonomik ve siyasal paylaşım sorunlarının mezhepsel ayrımlar ekseninde şekillenmesi sonucunu doğurmaktadır. Farklılık esasına dayalı siyasal yapılanma, sosyal alanda farklılıklara özerkliklerini tanımakla beraber, bu özerkliklerin eşitlikçi bir biçimde siyasal temsilini mümkün kılmamaktadır. Örneğin Şiiiler ülkedeki en geniş Müslüman mezhebi olmalarına rağmen, politik olarak Sünnilerin arkasında kalmışlardır. Şii'ler bu kalabalık yapılarına rağmen uzun yıllar siyasal iktidar paylaşımının dışında tutulmuş, ekonomik açıdan da geri kalmış bir gurubu oluşturmaktadır. Ulusal Pakta göre Şiiiler Meclis Başkanı olabilirler. Yine de politikada sayılarından dolayı yadsınamayacak derecede etkileri vardır. Buna rağmen, seçimle bile bir Şii politikacı Başbakan ya da Cumhurbaşkanı olamaz. Böyle bir olanağın doğabilmesi için ülke düzeninin değişmesi gerekmektedir.

IV. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaşamın çoğulculuk üzerine kurulduğu Lübnan'da günümüzde 18'den fazla dinsel topluluk bulunmaktadır. Ancak ülkedeki bu çoğulculuk daha çok düşmanlık içeren ve hatta bazen çatışmacı bir nitelik taşımaktadır. Lübnan toplumsal anlamda dinsel etiketlerin belirleyici olduğu bir mozaik görünümündedir.

Etnik köken ve dil yönüyle homojen bir yapıda olan Lübnan'da Arap olmayan azınlık topluluklar da topluma entegre olmuş durumdadırlar. Farklı dille eğitim, kültürel haklar gibi siyasal otoritelere yönelmiş yaygın bir talepten bahsetmek de güçtür. Lübnan siyasal sisteminin temel sorunu, farklılığın oransal paylaşımının ötesinde, bir üst Lübnan kimliğine yönelik herhangi bir siyasal toplumsallaşmanın gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Dinsel talepler konusunda ciddi bir toplumsal çatışmanın yaşanmadığı Lübnan'da, dinsel ayrımların siyasal temsil alanında farklılaşmayı ifade etmesi, sosyal, ekonomik ve diğer taleplerin bu eksenler üzerinde ifade edilmesi sonucunu doğurmakta, dolayısıyla bir ulus bilincinin gelişimini de engellemektedir.

Ülkedeki din faktörüne dayalı bölünme iç çekişmelerin kökenlerinden birini oluşturmuştur. Lübnan'da bir "Lübnanlı" üst kimliği fazla gelişmemiş ve Lübnanlılar her şeyden önce mensubu oldukları din ve mezhepleri ile liderlerine bağlı kalmışlardır. Temelde, dinsel bölünme Hristiyanlık ve Müslümanlık olarak iki gruba ayrılmış olmakla birlikte, bu iki gruptaki mezhepler arası mücadeleyi de göz ardı etmemek gerekir. Hristiyan kanatta tarihsel bir gelişmenin sonucu olarak Maruniler daima güçlü ve lider mezhep durumunda olmuş ancak Müslüman mezhepler arasında 19. ve 20. yüzyıllarda sayı ve güç yönünden köklü değişiklikler kendisini göstermiştir. 20. yüzyıla gelinceye kadar dağlık Lübnan'ın güçlü topluluğu Dürziler askeri bakımdan etkin olmuş ancak 20. yüzyılda Sünniler siyasal iktidarda Marunilerden sonra en avantajlı mezhep durumuna gelmiş, buna karşılık özellikle son yıllarda sayıca hızla artan Şiiler kuvvetli milis örgütlerinin de etkisiyle Müslüman kanatta en ağırlıklı topluluk haline dönüşmüşlerdir.

Modern Lübnan tarihi boyunca toplum–devlet ilişkileri bir bakıma topluluklar arası güç ve iktidar mücadelesi haline gelmiştir. İktidar mücadeleleri ise ülke tarihinde sınıfsal ve farklı milliyetçilikler gibi politik düşüncelerce simgeleşmiş ve bu akımlar topluluklar arası uzlaşmayı olumsuz kılmıştır. Bu politik idealar mezhebik topluluklardaki üyeleri etkilemekte ve bu durumda mezhepler arası rekabeti körükleyerek çatışma süreçlerini hızlandırmıştır.

Diğer taraftan Mezheplerde kendi içinde homojen özellikler göstermemektedir. Herhangi bir mezhebik yapı içinde ideolojik ve konjonktürel bazı kıstaslar farklı politik odakların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve mezheplerin kendi içindeki bölünmeleri tetiklemiştir.^[16] Mezheplerde ötekileştirme, bir zamanlar aynı mezhep içinde olup zamanla dinsel tercihlerini başka bir yöne kaydıran gruplarda görülmektedir. Hâkim mezhebik topluluklar içinden kopmalarla oluşan yeni mezhepler koştukları mezheplerin baskılarıyla karşılaşmışlar ve bu yüzden diğer topluluklar içinde aynı mezhebik düşüncüyü paylaşan topluluklarla işbirliği yaparak bir denge arayışına girmişlerdir.^[17]

Modern Lübnan'da toplum devlet ilişkilerinin karşı karşıya kaldığı en büyük sorun Osmanlı Lübnan'ından taşınmış olan feodal ilişkilerdir. Bu ilişkiler yeni devlet biçimine güçlü aileler tarafından taşınmıştır. Bu bağlamda Lübnan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkış sürecinde bu güçlü ailelerin temsilcilerine

geçmiş dönemden kalıtsal olarak kalan feodal ayrıcalıklar modern devletin politik yaşamına da uydurulmuş ve bu kişiler parlamenter demokrasinin politik figürleri olarak kendi varlıklarını devam ettirmiştir. Bu durum modern devlette cemaatçi yapıyı parçalamamış ve anayasal yurttaşlık kavramına ters bir durum yaratmıştır çünkü bu ayrıcalıklara sahip aileler mezhebik topluluklar içinde bireyleri etkileyebilmekte ve topluluk üyelerini yönlendirebilmektedir. Ortaya çıkan bu sorunun tek çıkış yolu ailevi ve dini kimliklerin yerini bir ulusu oluşturan üstün birlik ve sadakat duygusunun almasıydı. Ancak zamanla devlet kurumlarının toplumdaki cemaatçi yapıya uyarlanmayla karşı karşıya kalması toplum kesimlerini bu üstün birlik ve sadakat duygusundan yoksun bırakmıştır.^[18] “Hristiyan Lübnan”, “Şii Lübnan” gibi ülkedeki farklı mezhebik grupları ürküten politik hedefler topluluklar arası birlikteliği simgeleyen ideal bir Lübnanlılık kimliğini zedelemiştir.

Sonuç olarak Modern anlamda bir ulus devlette olması gereken özellikler olan merkezi bir otoriteden, düzenli ordudan, yaygın bürokratik ağdan, yurttaşlık esasına dayalı bir anayasal düzenden mahrum olan Lübnan'ın en önemli sorunu geleneksel aile bağlarının ve ilişkilerinin hâkimiyetinin hala sürmesidir.

NOTLAR

- [1] Etnisite: Genellikle beraberindeki “kimlik” kelimesiyle birlikte kullanılır. Etnisiteyi daha iyi anlayabilmek için öncelikle kimlik üzerinde durmak gerekiyor. Kimlik en genel manada, kolektif aidiyetlerden katıldığımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi 'hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamıdır. Bireyler toplumsal hayata kimlikleriyle katılırlar. Meslek, gelir, yaş, cinsiyet bu anlamda kimliğe ilişkin olan ve toplumsal ilişkilerde kendilerine atf yapılan belli başlı kriterlerdir. Bunların yanı sıra dürüstlük, cesaret, yetenek, entelektüel güç vs. gibi daha spekülâtif değerler de kimliğe ilişkindir. Kimliğimizin sadece bizim tarafımızdan ifade edilmesi yetmez, ancak başkaları tarafından da teyit edilmesi halinde bir kimlik biçimi olarak tasdik edilir. O yüzden kimliğin kamusalılığı onu özneliğin istikrarsız dünyasından çıkartır, parametrelerini daha belirgin hale getirir.
- [2] Modern dünyada siyasi nitelikteki kimi örgütlenmelerin adeta “yeniden kabileleşme” şeklinde tezahür etmesi de, bu manada siyasi işlevdeki “kardeşlik kültürü” ihtiyacını vurgular. Etnisitenin “anlamı” tartışılırken, bu tür bir ihtiyaca yüksek performansla cevap verme kabiliyeti dikkate alınmalıdır. Etnisiteyi siyasi mücadelenin merkezi örgütü ve dayanışmanın kaynağı kılan bir başka neden, bireylerin uzun bir tarihi süreçte, toplumsal hayata soyları, etnik kimlikleri üzerinden katılmalarıdır (Bostancı, a.g.m.).
- [3] Örneğin şimdiki devlet başkanı Mişel Süleyman Hristiyan Maruni topluluktan olurken ülkenin iki numaralı koltuğu olan Başbakanlık bir Sünni Müslüman olan Nacip Azmi Mikati'ye aittir. Diğer taraftan Parlamento başkanlığını ise 1992 yılından beri Şii Müslümanlardan ve Amal örgütü lideri Nebih Berri yürütmektedir.
- [4] Gottfried, farklı kültürel topluluklar üzerinde temellenen devletin yönetsel özelliğinin de değişeceğini savunmuş ve ona göre devletin “yönetici” özelliği dönüşerek “iyileştirici”

- (therapeutic) bir hal almıştır. İyileştirici devlet çok kültürlü toplumun inşasını yüklenir ve kamusal nesne olarak davranan yurttaşlarıyla çeşitliliğe keşildir. Gottfried'in tanımladığı çok kültürlü toplumsal yapı genel olarak tüm farklılıkları içerir. Artık herhangi bir ayrımın değerinden üstünlüğü bulunmamaktadır. (Gottfried, 2002: 14–15)
- [5] Lijphart, kendi tanımına paralel olarak Lübnan'da çoğulcu (consociation) demokratik rejimin temelini 1943 yılında yazılı olmayan “Ulusal Pakt” uzlaşısıyla Hristiyan ve Müslüman topluluklarının işbirliği ile atılması ile başladığını ve bu sistemin 1975 yılında patlak veren ölümcül iç savaşa kadar devam ettiğini ifade etmiştir.
- [6] 1930'larda Lübnan Parlamentosunda yer alan politikacıların çoğu, bugünkü milletvekillerinin büyük babaları, babaları veya amcalarıdır. Siyasal roller adeta veraset sistemine göre aileler arasında babadan oğula geçmektedir, Lübnan'da siyasal veraset geleneği ve mezhep ayrımına dayalı mobilite, hemen her ekonomik, sosyal ve siyasal paylaşım sorununa rengini vermektedir. Ülkede sosyalist, liberal, komünist, milliyetçi etiketleri isimlendirilmiş birçok etkin siyasal örgüt, gerçekte bu politik ayrımların bir yansımasını oluşturmaktadırlar.
- [7] Şiiler, Ülke politikasına 1970'li yıllar ile birlikte etkin bir şekilde adım atmışlardır, o dönemde bu etnik grup ülkenin en kalabalık ve en yoksul halk kesimlerini oluşturmaktaydı. Körfez ülkeleri ve Batı Afrika ülkelerine periyodik olarak göç eden Şiiler, daha sonraları gittikleri bu ülkelerden zenginleşmiş olarak dönmüşlerdir. Böylece sosyo–ekonomik statüsü yüksek bir Şii sınıfı ve bununla birlikte kendi orta sınıfını oluşturmuşlardır. (Johnson, 1989: 7)
- [8] Sünniler, Müslüman gruplar içinde Allah tarafından gönderildiğine inandıkları Müslüman inancının biricik ifadesi kutsal kitap Kuran–ı Kerim ve buna ilave olarak İslam Peygamberi'nin hadislerine inanırlar. Bununla birlikte Sünniler değişik mezhebik yapılarda ve dinlerde görülen Tanrı ve kendi aralarında aracı olabilecek bir ruhban sınıfı kabul etmezler. (Saleh, 2001: 61) Müslüman Sünni inancı kendi içinde Hanefi, Şafi, Hanbeli ve Maliki olarak dört kola ayrılmıştır. Bu dört alt Sünni kolundan Hanefilik kolu, eskiden Osmanlı imparatorluğu tarafından yönetilen bölgede (Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan ve Mısır'ın alt kesimleri) diğer alt kollardan önce yerleşmiş bir alt mezhebik inanıştır. Sünni–Hanefi kökenli Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte, burada varlığını sürdüren Sünni topluluklar imparatorluk tarafından desteklenmiştir.
- [9] Dürzilik Hâkim tarafından imam olarak atanan Hamza bin Ali tarafından dört temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar sırasıyla, Hâkim'i Allah bilmek ve onu hem Allah hem de insan olarak kabul etmek (Lâhut – Nasut) Kaim el–Zaman olarak bilinen Hamza bin Ali'nin, Allah–Hâkim tarafından yaratılan ilk cevher olmasına, Allah'ın elçisi sıfatını taşımasına, evrende var olan tüm yaratıkların ondan türediğine, imamların imamı olarak ceza verici ve ödüllendirici olduğuna inanmak (Akl–i Külli tanrısal emirleri yayan ve öğretenlerin Hudud olduğuna ve Hamza'nın hududun başı olduğuna inanmaktır. Hamza ile birlikte sayıları beşe ulaşan Hududlar'a “Vezir” de denilir. Hamza'dan sonra gelen dört hudud yaratıkların en onurlularıdır, evlenmezler ve her türlü günahattan uzaktırlar. Bunlar dışında Hudud olarak sayılan üç grup daha vardır. Bunlar sırasıyla, “Dailer”, “Mezunlar” ve “Mukassirler'dir. Dürzilik için, Hristiyanlık ve Müslümanlığın karışımı alt bir mezhep de diyebiliriz. Çünkü kıyametten önce, İsa'nın dünyaya geleceği inancı gibi, Hakim'in de Mısır'a döneceği inancı bulunmaktadır. Dürzilerin temel inanışları dışında, inançlarıyla ilgili başka bilgi bulunmamaktadır. (Dürzi İnançları, <http://www.hermetics.org/Druziler.html>)

- [10] Monotelitizm; Hristiyan ilahiyatında İsa'da sadece tek bir ilahi irade olduğunu savunan doktrin.
- [11] Etnik bir Maruni kimliği Hristiyan bir Lübnan Devleti kurma amacının temeli olmuş ve bu amaca uygun olarak 1975–76 iç savaş sürecinde bu politik akımın temsilcisi Falanjistler İsrail desteğiyle, kendi kontrol ettikleri bölgelerdeki Müslümanları sürme politikası izlemişlerdir. Özellikle 1980'li yıllarda ülkede Suriye'nin ve İsrail'in askeri varlık göstermesi topluluk içinde temel ayrımlara neden olmuştur. Özellikle topluluk içinde her iki askeri gücün karşısında olanlar ya da bu yabancı askeri güçlerden yararlananlar arasındaki iktidar savaşı topluluk içindeki ayrımları tetikleyen en önemli faktör olmuştur. Bu durum topluluk içi bölünmelere neden olmuş ve Marunilerin ülkedeki politik gücünü daha da zayıflatmıştır.
- [12] Lübnan'ın amblemi olan Sedir Ağacı, aynı zamanda Maruni bağımsızlığının bir sembolüdür. Ayrıca Marun kelimesi eski Süryanicede “Küçük Efendi” anlamına gelir.
- [13] Hristiyan Dünya içindeki bu temel ayrışma daha sonraki süreçlerde iki mezhep arasında çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Hristiyan–Müslüman çatışması olarak görülen Haçlı seferleri sürecinde ise Ortodoksluk bölgede kan kaybetmiş ve Katolikler, ilk önceleri Grek Ortodoks ritüellerini benimseyen ancak Grek olmayan Marunilerle kurmuş oldukları ilişkilerle bu topluluğu Katolikleştirme yönünde ilk adımı atmıştır. (Cragg, 1992: 100).
- [14] Bu bağlamda Arap Milliyetçiliği paralelinde politika yürüten Suriye Sosyal Ulusal Partisi'nin kuruculuğunu ve liderliğini doktor ve ayrıca gazeteci olan Grek Ortodoks Antun Halil Sa'ada 1932 yılından 1949 yılına kadar yapmıştır. Lübnan'da faaliyet gösteren, Lübnan'da faaliyet gösteren Parti Suriye Milliyetçiliğini ve Lübnan'ın Suriye'ye katılımını savunan seküler bir çizgide etkinlik göstermiştir. Partinin Pan – Suriye ideolojisi, tek bir devletin sınırları içinde hem Grek Ortodokslara hem de diğer Hristiyanlara eşit söz hakkı vaat etmiştir.
- [15] “Grek Katolik” tanımlaması Romalıların Katolikleştirme faaliyetlerinde kullandıkları bir sıfat değildir. Bu unvan Osmanlılara bağlı Halep Patriği VI. Cyril' in kendi topluluğunu 1743 yılında millet sistemi içinde tanınmasıyla ve bir yıl sonra VI. Cyril'in Papa XIV. Benedict'den “Pallium'u”, yani Başpiskoposluk Unvanını, almasıyla oluşmuş ve Grek Katolik sıfatı ayrı bir “Uniate” topluluk olarak bölgede yerini almıştır. (Cragg, 1992:126) Topluluk, Lübnan'da iç savaş ortamının kendisini hissettirdiği dönemde Marunî topluluğu ile geleneksel birlikteliğini korumuş ve iç savaş sürecinde Grek Katolikler kendi nüfusunun 3/2'sinin yaşadığı Zahle yerleşiminde Lübnan Ulusal Hareketi ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasındaki ittifaka karşı Hristiyan Ketaib ve Ulusal Liberal Parti koalisyonunu desteklemişlerdir. Lübnan'da geri kalan çoğu Grek Katolik ise Falanjist Ketaib veya Ulusal Liberal Parti güçlerine sempati duymuştur. (Goria, 1985: 227) 1970'lerin sonlarında, Grek Katolik Binbaşı Saad Haddad Lübnan ordusundan ayrılarak Hür Lübnan Ordusunu kurmuş ve Lübnan'ın güneyinde İsrail ordusu ile birlikte Filistinli gerillalara karşı ortak hareket etmiştir.
- [16] Örneğin Dürzî topluluk içinde yenilikçi Canpolatlar ve gelenekçi Aslanlar bölünmesi. 1960'lı yıllarda Marunîler arasında Samun ve Sihak taraftarları arasındaki ayrımlar, Sünni topluluk içinde solcu Refik Karami ile sağcı Saib Selam arasındaki görüş ayrılıkları, Şii topluluktaki laik ve dini ayrımlar temelinde oluşan AMAL–Hizbullah ayrımı, Falanjist Partisi içindeki konjonktürel ayrımlar ve Marunîler arasındaki Aun–Gaegae ayrımları göze çarpmaktadır.

- ESGİN, Ali. (2001), “Ulus-Devlet Ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi Aralık Cilt: 25 No: 2.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi. (1990), *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, Ankara.
- FIRRO, Kais M. (1992), *A History of The Druzes*, E.J. Brill, Leiden.
- GORIA, Wade R. (1985), *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943–1976*, Ithaca Press, London.
- GOTTFRIED, Paul Edward. (2002), *Multiculturalism and the Politics of Guilt Toward a Secular Theocracy*, University of Missouri Press, Columbia.
- GUBSER, Peter. (1973), “The Zu'ama of Zahlah: The Current Situation in a Lebanese Town” *Middle East Journal* Volume: 27, No: 2 1973, s. 173 pp. 173–189 (20.06.2012).
- GURR, Ted Robert. (2000), *People Versus States: Minorities At Risk In The New Century*, United States Institute of Peace Press, Washington D.C.
- HEYWOOD, Andrew. (2007), *Siyaset*, (Çev, Bekir Berat Özipek vd.) Adres Yayınları, 2007, Ankara.
- HOROWITZ, Donald. (1984), *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley.
- HUDSON, Michael. (1976), “Lebanese Crisis: The Limits of Consociation Democracy”, *Journal of Palestsine Studies*, Volume: 5, No: 3/4, 1976, s. 111, pp. 109–122, (18.06.2012).
- IŞIK, Ramazan. (2005), “Marunileri Memluklar Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Sivas.
- JOHNSON, Michael. (1986), *Class and Client in Beirut: The Sunni Muslim Community and the Lebanese State*, Ithaca Press, London & Atlantic Highlands.
- KYMLICKA, Will. (1995), *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, 1995, Oxford.
- KYMLICKA, Will. (2000), “Modernity and National Identity”, (Ed) Shlomo Ben – Ami, – Yoav Peled - Alberto Spektorowski), *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, Mcmillan Press, London.
- LIJPHART, Arent. (2002), “The Wave of Power Sharing Democracy” (Ed) Andrew Reynolds), *The Architecture of Democracy*, Oxford University Press, Oxford.
- MAKTABI, Rania. (1999), “The Lebanese Census of 1932 Revisited. Who Are the Lebanese?” *British Journal of Middle Eastern Studies*, Volume: 26, No: 2, pp. 219–241 (20.06.2012).
- NORTON, Augustus Richard. (1987), *Amal And The Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon*, University of Texas Press, Austin.
- PREECE, Jennifer Jackson. (2001), *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, Donkisot Yayınları.
- PIPES, Daniel. (1990), *Greater Syria: History of An Ambition*, Oxford University Press, New York.
- QASSEM, Naim. (2005), *Hizbullah: The Story from Within*, SAQI, London.
- RAFAEL, Ben-Rafael ve PERES, Yochanan. (2005), *Is Israel One? Religion, Nationalism, and Multiculturalism Confounded*, Brill, Leiden.
- SAG, Vahap ve ASLAN, Mehmet. (2001), “Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2001 Cilt: 25 No: 2.

- SALEH, Fauzan. (2001), *Modern Trends in Islamic Theological Discourse in 20th Century Indonesia: A Critical Survey*, Brill, Leiden-Boston-Köln.
- SULLIVAN, Daniel P. (2005), "The Missing Pillars: A Look At the Failure of Peace in Brundi Through the Lens of Arent Lijphart's Theory of Consociational Democracy", *Journal of Modern African Studies*, Volume: 43, No: 1, pp. 75–95.
- WINSLOW, Charles. (1996), *Lebanon: War & Politics In A Fragmented Society*, Routledge, London and New York.
- ZAMIR, Meir. (1988), *The Formation of Modern Lebanon*, Cornell University Press, Ithaca and London.

İnternet Kaynakları:

- <http://books.google.com.tr/books?id=mdrqhFpLkC8C&pg=PP1&lpg=PP1&dq> (erişim tarihi: 20 Haziran 2012)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Parliament_of_Lebanon#Allocation_of_seats (erişim tarihi: 21 Haziran 2012)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eililik> (erişim tarihi: 20 Haziran 2012)
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_Apostolik_Kilisesi (erişim tarihi: 21 Haziran 2012)
- <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/lubnanteskilattarihcesi.pdf> (erişim tarihi: 19 Haziran 2012)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eililik> (erişim tarihi: 20 Haziran 2012)
- <http://www.hermetics.org/Druziler.html> (erişim tarihi: 20 Haziran 2012)

